

דין פדיון שבויים לפושע שהורשע

לדאבונינו שמענו מקרוב על כמה מאנשי שלומינו אסירים בבית סוהר, ויש טוענים שחייבים לעזור להם בכל מקרה משום מצות פדיון שבויים, ונשאלתי אם באמת יש כאן דין פדיון שבויים.

גדול מצות פדיון שבויים

כתב הרמב"ם (הל' מתנות עניים פ' ח' הל' י') "ואין לך מצוה גדולה כפדיון שבויים שהשבוי הרי הוא בכלל הרעבים והצמאים והערומים ועומד בסכנת נפשות. והמעלים עיניו מפדיונו הרי זה עובר על לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ירך ועל לא תעמוד על דם רעך ועל לא ירדנו בפרך לעיניך. ובטל מצות פתח תפתח את ירך לו. ומצות וחי אחיך עמך. ואהבת לרעך כמוך. והצל לקוחים למות והרבה דברים כאלו. ואין לך מצוה רבה כפדיון שבויים." וכמו כן כתבו הטור והמחבר (יו"ד סי' רנ"ב). וברור שמצות פדיון שבויים נעשה בין בגופו ובין בממונו, באיזה אופן שיכול להוציאו משביו.

תקנת הצבור

אף שמצוה זו כ"כ גדולה, מ"מ אינו חייב בכל ענין שהרי בכמה מקרים אמרו חז"ל שאין לפדותו. ברור שלא ביטלו חז"ל מצוה רבה זו שיש בה סכנת נפשות וכל הטעמים האחרים שכתב הרמב"ם אם לא שהיה צורך גדול לתקנת הצבור ותועלת גדולה יותר מפדיון אותו שבוי. וכתב בשו"ת חתם סופר (ח' חו"מ סי' קע"ז) על זה "רק יש כח ביד חכמים לעקור דבר מן התורה בשב ואל תעשה שלא לפדותו."

וכל המקרים שבטלו חז"ל מצוה זו הן שנויות בפרק השולח בכלל כמה תקנות שתקנו מפני תיקון העולם. תנן (גיטין מה.) "אין פודין את השבויין יתר על כדי דמיהן מפני תיקון העולם, ואין מבריחין את השבויין מפני תיקון העולם, רשב"ג אומר מפני תקנת השבויין." וכמו כן תנן (שם מו:) "המוכר את עצמו ואת בניו לעובדי כוכבים אין פודין אותו."

בענין "אין פודין את השבויין יתר על כדי דמיהן" נחלקו בגמרא (מה). אם הטעם הוא "דוחקא דציבורא" (ופרש"י דהיינו "אין לנו לדחוק הצבור ולהביאו לידי עניות בשביל אלו"), או 'דלא לגרבו ולייתו טפי' (וכתב הרמב"ם שם הל' י"ב "שלא יהיו האויבים רודפין אחריהם לשבותם"). ולענין 'אין מבריחין' פירשו הרמב"ם (הל' מתנות עניים פ' ח' הל' י"ב) "שלא יהיו האויבים מכבידים עליהן את העול ומרבים בשמירתן". ולענין מי שמכר עצמו לעכו"ם (מו:): אין טעם מפורש בגמרא אבל נראה שהוא שלא יוסיף למכור את עצמו על סמך שיפדו אותו בכל פעם.

הרי שנים מהטעמים האלו (דהיינו "דלא לגרבו ולייתו טפי" וגם "אין מבריחין את השבויים") יש בהם חשש שיגרום סכנת נפשות אם יפדם ומה"ט תקנו חז"ל שלא לפדותם, ושנים (דהיינו "דוחקא דציבורא" וגם "המוכר את עצמו") הם שייכים לענינים כספיים ואין בהם חשש סכנה מצויה ואפילו הכי תקנו חז"ל שלא לפדותו.

[וכעין זה מצינו במעשה המפורסם של רבי מאיר מרוטנבר"ק כתב הים של שלמה (גיטין פ"ד ס' ס"ו) שאף שכן נוהגים לפדות תלמידי חכמים יתר על דמיהם דבהא לא תקון רבנן, מ"מ המהר"ם לא הניחם לפדותו אע"פ שהיה הצבור צריכים לו והיה ביטול תורה גדולה שהיה יושב בחושך וצלמות בלי תורה ואורה, וזה לא היה מפני ענותנותו אלא "יבוראי דעתו היה שאם יפדו אותו א"כ יש למיחש שלא יעשו כן כל השרים לת"ח המופלג שבדור בעבור רוב הממון עד שלא יספיק ממון הגולה לפדותם ותשתכח התורה מישראל... ומ"ה אמר החסיד מוטב שתאבד מעט חכמה היתרת מישראל ממה שתאבד חכמת התורה עיקר". הרי ס"ל למהר"ם שהמצב שלו היה כ"כ דומה למה שתקנו חז"ל שלא לפדות יתר על כדי דמיהן אע"פ שהיה ת"ח מופלג ולא היה בכלל עיקר תקנתם, והכל משום ממון הציבור ולא משום סכנת נפשות כמש"כ ביש"ש].

מי שנשבה ע"י פשיעתו

תנן (גיטין מו:): "המוכר את עצמו ואת בניו לעובדי כוכבים אין פודין אותו אבל פודין את הבנים לאחר מיתת אביהן". (ובגמרא (שם) אמרו על זה שאין פודין אותו "אמר רב אסי והוא שמכר ושנה ושילש."

ואף על פי שמי שמכר את עצמו כמה פעמים הוא באותו מצב מיואש של המוכר עצמו רק פעם אחד, מ"מ הורו חז"ל שכיון שברור לנו שהוא יודע ומבין המצב אומרים שהוא לא חושש על חייו ואין אנו חייבים לחוש עבורו כיון שהפיל את עצמו על הציבור.

ויותר מזה כתב המאירי (שם) "הא קודם שלשה פודין אותם, ובמקום שהגויים רגילים להכריחם בכך מצד חובות שחייבים להם, אף בפעם ראשונה כן." הרי לדעתו אין הדבר תלוי במה שכבר עשה כמה פעמים, אלא במה שהיה לו להעלות על דעתו שכן עושים למי שפשע להם בכה"ג. במקרה הרגיל, לא היה לו להעלות על דעתו אלא לאחר ג' פעמים, אבל בדבר שידוע ומפורסם ששובים אותו, אין פודין אותו אף בפעם ראשון דהוי כמפיל עצמו על הצבור בכוונה שיפדו אותו שגלוי לכל שעושים כך.

וכן משמע מדברי הרע"ב (גיטין ד'-ט') שכתב "אין פודין אותו: והוא שרגיל בכך, כגון שמכר ושנה ושלש", ואילו היה סובר שצריך ג' פעמים דוקא לא היה כותב בלשון 'כגון'.

וכן נראה ממעשה דרב הונא בגמרא (שם) שאמר רב הונא "אמר ליה הני מרגל רגילי דעבדי הכי", וכתב הים של שלמה (שם סי' ע"ב) "אין הפירוש שגם הם היו עושין כך ג' פעמים א"כ ה"ל למימר הני הכי נמי שנה ושלש אלא ה"ק מרגל רגילי לעשות אנשים כך ופדינו אותם פעמים ושלש. אפילו אותם עכשיו לא היה להם אלא פעם ראשונה מ"מ אין פודין שהרי מוחזקים בני העיר לעשות בענין זה ומפילים לעצמן על הקהל כדי שיפדו אותן."

ולכאורה יש נ"מ גדולה בזה, שמי שפשע ועבר על חוקי השלטון בדבר ידוע כגון גניבה וגזילה אין בו משום פדיון שבויים לשיטה זו אף בפעם ראשונה.

אם מענישים עונש מיתה

לכאורה נחלקו הבבלי והירושלמי לענין מי שמכר את עצמו ונמצא בסכנת נפשות ממש. בבבלי (גיטין מו:-מו). בההוא גברא דזבין נפשיה ללודאי אמר רבי אמי "וכל שכן הכא דאיכא קטלא." הרי לשיטת הבבלי כל מה שאמרו שאין פודין אותו היינו דוקא במקום שאין סכנה

מצויה, אבל במקום שעומד למות פודין אותו. אבל בירושלמי (גיטין ד: ט') כותב שאפילו בפעם ראשונה אין פודין אותו, וז"ל "ואם מכר עצמו ללודים אפילו פעם אחת אין פודין אותו". ופירש קרבן העדה (שם ד"ה אין פודין אותו) "כיון שמסר עצמו למיתה אין לאחרים לחוס עליו", שהרי ידוע ומפורסם מה היו הלודים עושים, ואף על פי שהיו הורגים אין אנו אחראים עליו.

מיהו לענין ישראל שגנב ועומד ליהרג מצינו שנחלקו רבותינו אף לפי הבבלי:

הרדב"ז (הל' מתנות עניים פ' ח' הל' י"ג) כתב "וכבר נשאלתי על היהודים הרגילים לגנוב ממון עכו"ם אם אנו מחוייבים לפדותם או מדמינן להו למי שלוה מהם ואסרוהו או למי שהמיר דמה לי אוכל נבילות מה לי לא תגנוב. והעליתי דלעולם פודין אותו כדין מי שלוה מן העכו"ם שהרי אינו גונב להכעיס אלא לתאבון שאם היה מוצא ממון בהיתר לא היה גונב. ומזה הטעם אפילו הוא רגיל לגנוב ממון של ישראל ותפסוהו העכו"ם פודין אותו, ואפילו לפי דעת האומרים דמומר אוכל נבילות לתאבון אין ישראל חייבין לפדותו הכא איכא טעמא אחרינא שכל הגונבים ממון העכו"ם טועין וסוברין דקרא דלא תגנוב בישראל קאי וסומכין על קרא דראה ויתר כו' וכיון שהם טועין בדין אינם נקראים מומרים וכל שכן שהורגים על הגניבה הילכך חייבים לפדותם אפילו כמה פעמים."

הרי במה שכתב הרדב"ז "וכל שכן שהורגין על הגניבה", צ"ל דס"ל לרדב"ז שאף במי שמכר את עצמו כמה פעמים ויודע שלודים היו הורגין אותו, מ"מ חייבים אנו לפדותו שהרי יש כאן פיקוח נפש, וזה כסתומת לשון הבבלי (גיטין מו:). ובדבר זה חולק על מש"כ הים של שלמה (עיין לקמן).

מה שכתב הרדב"ז "ואפילו לפי דעת האומרים דמומר אוכל נבילות לתאבון אין ישראל חייבין לפדותו", הוא שיטת הבבלי. הרי כתב (סי' רנ"ב ד"ה ומ"ש שבוי שהמיר) "וכבר נתבאר בסי' רנ"א דמומר אוכל נבילות לתיאבון אין אנו חייבים לפדותו ורבי אמי שהיה רוצה לפדותו לפני משורת הדין הוא דעבד." וכן הוא דעת הרמ"א (סי' רנ"א סע' ב') שכתב "אבל עבריינין לתיאבון אין איסור בדבר אם רוצים לפדותו

אבל אין מחויבים בכך. "וא"כ לפי דברי בעלי השו"ע אפילו אם יש לו דין מומר לתיאבון אין חייבים לפדותו.

במה שכתב הרדב"ז "שכל הגונבים ממון העכו"ם טועים" לכאורה דבריו אינם מובנים, דמה בכך אם סובר שהגניבה מותרת או שהיא אסורה או אם יש לו דין מומר או אין לו דין מומר, הרי ברור שידוע מה עושים לגנבים והוא כמי שלוה או מכר את עצמו הרבה פעמים שאין חייבים לפדותו. ואף שיש בזה נ"מ לענין אם הוא רשע, אין זה שייך לענינינו שהרי דין מי שמוכר את עצמו לעכו"ם אינו משום רשעות אלא מפני שהוא פשע והפיל עצמו על הצבור ושוב אין אנו אחראים עליו וה"ה לענין גנבים הללו. ודברים אלו של רבינו הרדב"ז צע"ג. ולא מצינו בפוסקים אחרונים שהביאו דבריו בזה.

מאידך, הים של שלמה (שם) כתב "עוד שמיענן מהאי סוגיא היכא שהוא סכנת נפש פודין אותו אפילו כמה פעמים...ומ"מ מי שגונב מן הגוים שדינו בתליה אין צריכין כלל לפדותו כי הוא מתחייב בנפשו ולא דמי להאי דזבין עצמו ללודאי דמשמע אי לאו דהיה משומד הוי פודין אותו, אין הפירוש שמכר עצמו לקטלה אלא מכר עצמו לשעבוד ולא ידע מזה עד אחר המכירה דאל"כ כל א' היה מוכר עצמו ללודאי והיו מצווים לפדותו." לפי דבריו אין חייבים לפדות את העומד למוות אלא אם כן לא היה יודע שכן עושים למי שמוכר את עצמו או שגונב מהם, אבל בעונש ידוע ומפורסם אין חייבים לפדותו.

בשו"ת מהר"ם לובלין (סי' ט"ו) דן בנער שנתפס עם זונה ישמעאלית ורוצים לדונו במיתה או באונס המיר דת, וכתב "דיש לנער זה דין מצות פדיון ואין טענה לפטור מחיוב פדיונו מטעם שהוא פשע בעצמו שאין פושע בעצמו יותר ממוכר עצמו לעכו"ם ואפילו הכי פעם ראשון ושני פודין אותו ... וזה מיירי אפילו אין מבקשין להרגו." הרי לדברי המהר"ם אין לחלק בין המוכר עצמו לבין מי שגנב או עשה שאר עבירות, שכולם פושעים ולכולם יש דין פדיון עד שישנה וישלש, אבל מכאן ואילך אין לו דין פדיון אם לא שרוצים לענשו בעונש מיתה.

הרי נחלקו הים של שלמה ומהר"ם לובלין אם פודים בדבר המפורסם בפעמים הראשונות, אבל במה שאין פודים לאחר ששנה ושילש מסכימים וגם נחלקו אם חייבים לפדותו בדבר שיש לו עונש מיתה אחר ששנה ושילש.

בפתחי תשובה (יו"ד סי' רנ"א ס"ק א') כתב על דברי הרמ"א (שם סע' ב') שאין חיוב לפדות מומר לתיאבון וז"ל "עיינן ט"ז דכאן מיירי במומר לתאבון הרבה פעמים ומשמע דהכא אפילו במבקשים להרגו וכן מבואר בתשובת מהר"ם לובלין סי' ט"ו. ותמיהא לי על תשובת חות יאיר סי' קל"ט שכתב בדבר יהודי גנב מפורסם שנתפס וייסרוהו יותר מדי דודאי צריכין להשתדל בהוצאות ולהצילו ואין לומר הואיל שדרכו בכך הוי מומר לדבר אחד דמה בכך הא לא הוי מומר להכעיס...ולא זכר כלל דברי הב"י והרמ"א בכאן דאף במומר לתיאבון אין חייבים לפדותו, וזה ג"כ תימה על תשובת כנסת יחזקאל סי' ל"ח באיש אחד שישב בחדר המטרה קרוב לסכנת נפשות ואיש ההוא היה מפורסם דרכיו לא טובים נאף וגנב, והאריך אם צריכין לפדותו יותר מכדי דמיו וכמו שאכתוב בשמו לקמן סי' רנ"ב ס"ד ולא נשא על שפתיו כלל לומר שא"צ לפדותו אפי' בכדי דמיו מחמת שדרכיו לא טובים."

[נשוב יישב הפתחי תשובה דברי שו"ת חות יאיר והכנסת יחזקאל ממש"כ בספר בכור שור (גיטין מז). שדייק מדברי התוס' (ע"ז כו: ד"ה אני) שאף אם עבר הרבה פעמים כיון שהוא מומר לתיאבון עדיין חייבין לפדותו. והבכור שור תמה על הב"י שלא הביא דברי התוס' שחייבים לפדותו כיון שהוא מומר לתיאבון אפילו אם עבר הרבה פעמים.

אך נ"ל שאין קשיא על דברי הב"י ממש"כ הבכור שור מכמה טעמים. חדא דשיטה זו של הב"י והרמ"א היא שיטת הרמב"ם ולא כשיטת התוס'. ועוד יש לחלק ביניהם כמש"כ בכסף משנה (הל' רוצח פ"ד הל' י"ב), ועיינן בט"ז (סי' רנ"א ס"ק א') שהאריך לפרש דברי הב"י שכתב "וי"ל שאע"פ שאלו ואלו עושין לתיאבון רישא עומד ברשעו תמיד וסיפא אינו עומד ברשעו תמיד."]

היוצא מכל הנ"ל

יוצא לפי כל הנ"ל שאם יש סכנה מצויה לשבוי, בכה"ג רוב הפוסקים סברו שחייבים לפדותו אף אם פשע ואף אם עשה כן כמה פעמים, וזה שלא כדברי הים של שלמה. [אבל צריך לדעת שאין זה

ענין לרוצחים שלא דנו רוב רבותינו במי שעשה מעשה המחייב מיתה לפי דיני התורה כמו רציחה (עיין לקמן בסוף דברינו).]

ואם אין כאן סכנה מצויה, הדבר תלוי בדין מומר לתיאבון, שאם מומר אוכל נבילות לתיאבון אין חייבים לפדותו, ה"ה לגנב. וזה דעת המחבר ורמ"א (הנ"ל) שאין חייבים לפדות מומר לתיאבון (אבל כתבו הב"י והרמ"א שרשות בידו אם ירצה). ונחלקו רבותינו אם לדין מומר צריכים דוקא שנה ושילש (וזה דעת מהר"ם לובלין) או אף אם בפעם ראשון בדבר המפורסם שכן עונשים מיד הוא בכלל אותם שאין (חייבים) לפדותם (וזה דעת המאירי ויש"ש).

וצריכים לפרש שלדברי האומר שאינו נעשה מומר אלא אם שנה ושילש, נראה שאין זה לומר שעשה המעשה הרע הזה ג' פעמים אלא שנתפס ג' פעמים שע"י זה הרי הוא דומה למוכר את עצמו ג' פעמים שרואה תוצאות מעשיו והיה לו ללמוד ולא למד. ואז אם לא היה זהיר אין אנו אחראים לו, וה"ה בנ"ד.

רשות ממשלתית

אך עדיין צ"ע בכל זה, האם שייך דין פדיון שבויים במקום שיש רשות לשלטון להעניש ולהרוג מי שעובר על חוקיו. ועיין בריטב"א (ב"מ פג:): שכתב על מעשה דרבי אלעזר ברבי שמעון שהיה תופס גנבי ישראל בפקודת השלטון, וז"ל "והא דדאין בלא עדים והתראה ושלא בזמן סנהדרין, שאני הכא דשליחא דמלכא הוא, ומדיני המלכות להרוג בלא עדים והתראה לייסר העולם, כמו שראינו בדוד שהרג גר עמלקי, ושלוחו של מלך כמותו. ומ"מ במקום שאין כח למלך לעשות כן מחוקי המלכות אף הממונה שלו אינו רשאי, ואם אמר לו המלך לעשות כן יהרג ואל יעבור." ודומה לזה כתב הר"ן (סנהדרין מו.) לפרש מה שהיו נוהגים במקצת מקומות לדון דיני נפשות אף בבית דין של ישראל.

וברור מדבריהם שיש רשות לשלטון לדון ולהרוג 'לייסר העולם', וע"י כח זה יכולים להעניש בין ישראל בין נכרי. וא"כ קשה לומר שיש מצוה לפדות מי שנתפס ועומד להענש לפי דיני התורה (שהרשה למלכות להעניש). ולפי זה יוצא שדין פדיון שבויים הוא אך ורק למי

שנשבה שלא כדין או שעומד להענש שלא כחוקי השלטון. וזה א"ש לפי המאירי והים של שלמה (הנ"ל) שכתבו שמי שפשע ועבר על חוקי השלטון בדבר שידוע ומפורסם שמענישים (כגון גניבה) אין לו דין פדיון שבויים אף בפעם ראשון.

וכן נראה דעת רש"י (נדה סא. ד"ה מיחש ליה מיבעי) שכתב לפרש למה לא רצה רבי טרפון לעזור אותם אנשנים שיצא עליהם קול שהרגו את הנפש, וז"ל רש"י "ושמא הרגתם ואסור להציל אתכם". ולפי פשוטות הגמרא מירי שלטון הנכרים בקש להרגם על רציחתם ואילו היה סובר רש"י שאין להם רשות להרגו לא היה כותב "ואסור להציל" דהיינו שאסור מן הדין, וממילא לרש"י שאין כאן מצות פדיון שבויים.

בשורת הרא"ש (כלל י"ז, שאלה ח') הביא שהב"ד היה נוהג בספרד לדון בדיני נפשות בהורמנא דמלכא. ואף שלא הסכים עמהם שב"ד של ישראל יעשו כן (אבל לא מנע מהם), אין זה לומר דס"ל שאין רשות למלכות להרוג, אלא שאין לנו להעניש עבורם.

אך יש לעיין במה ששנו (ע"ז טז.). "אין בונין עמהם בסילקי גרדום איצטדייא ובימה", ופרש"י (שם ד"ה גרדום) בנין אחד הוא לדון נפשות, ועוד כתב (שם ד"ה בימה) "ובכל אלה יש נזק לרבים וכדי שלא יתפש ישראל שם אסור לבנות עמהם." הרי משמע מדבריו שכל מה שאסור לבנות להם בנין זה הוא משום חשש שמא יתפסו וידונו וימיתו ישראלים. וכן כתב הר"ן (ה). בדפי הרי"ף ד"ה גרדום וד"ה איצטדיין).

והריטב"א (שם) כתב "פירוש, כל אלו מקומות שדין בהם דיני ממונות והן דנין שלא כדין ושופכים דם נקי." הרי כתב הריטב"א שדין שלא כדין, ומשמע דאילו היו דנים כדין אין איסור בדבר. וזה א"ש עם מה שכתב הריטב"א (הנ"ל) לפרש מעשה דרבי שמעון בן אלעזר (ב"מ שם) "ומדיני המלכות להרוג בלא עדים והתראה לייסר העולם...במקום שאין כח למלך לעשות כן מחוקי המלכות אף הממונה שלו אינו רשאי."

אך אין זה דעת המאירי שכתב (ע"ז טז.). "וטעם האיסור מפני שבשעה שנתפס ישראל בידם דנים אותו לשם שלא כדיני ישראל, ואע"פ שאמרו דינא דמלכותא דינא, יש מי שאומר שלא נאמר כן אלא

לענין ממון, ועיקר הדברים שאף לענין ממון לא נאמר אלא בחק שהמלך קובע מאיליו לפי מה שרואה צורך השעה או דברים שהם עסקי מלכות כגון מסים ותשחורות ומכסים אבל מה שהם עושים מתורת נימוס הידוע להם בספריהם אין זה נקרא דינא דמלכותא. הרי לדברי המאירי אפשר שאין להם רשות להרוג (ישראלים) מטעם דינא דמלכותא ולכן אין בונים להם בנין זה. מיהו עדיין י"ל שזה רק במה שעושים מטעם דינא דמלכותא, אבל מה שמענישים בתורת ז' מצוות או לייסר העולם (כדברי הריטב"א הנ"ל) כגון להרוג רוצחים זהו מצותן וברור שיש להם רשות, ואפשר שאף אם היה הרוצח מישראל. [מיהו כל זה רק לענין עונשים, אבל למנוע מי שרוצה לגנוב או להזיק אחרים, הורה רב משה פיינשטיין זצ"ל "יכול אדם למסור למשטרה גנב יהודי הבא לגנוב שאי אפשר להשאיר את המדינה שתהיה הפקר" (מובא פסק זה בספר רישומי אהרן ח' חו"מ סי' שפ"ח, דיני מוסר).]

מיהו לדברי הרמב"ם (פיה"מ שם) משנה זו אינה ענין לנ"ד כלל שהרי כתב "בסילקי וגרדינין ואצטדיא ובימה כלן תארי כסאות ואצטבאות שעושיין לכבוד עבודת כוכבים ובשבילה".

אם עדיין לא הורשע

לפי מ"ד שיש לגנב דין מומר ואין חייבים לפדותו, צ"ע אם זה דוקא אחר שהורשע במשפט או אפילו אם עומד למשפט ועדיין לא הורשע. לכאורה לא שנה הורשע ולא שנה עדיין לא הורשע, כיון שהוא נתפס (אם פעם שלישית אם פעם א' כמחלוקת הנ"ל). ולא מצינו בכל הפוסקים הנ"ל שחילקו בין נתפס לבין הורשע במשפט. ואף שכתב בשו"ת מהר"ם לובלין (הנ"ל) "וכ"ש שאין עדים על הנער והעכו"ם מוחזקים להעליל ולשקר... וכ"ש בזמנינו זה בעו"ה שמוחזקים להעליל עלינו", הרי שייך לחוש לשקר כזה בין קודם שדנו אותו ובין אחר שהרשיעו אותו. ואין לדחות ולומר שלא מצינו חילוק כזה משום שבזמניהם היו רגילים להעניש כל מי שנתפס ולא לדונו במשפט, שהרי אף שלפעמים כן נהגו, מצינו הרבה פעמים שכן דנו במשפט. ובכה"ג לא מצינו שחששו שהעכו"ם לא ישפטו בצדק (אף שחשש זה היה מצוי, [ואולי רוב המקרים שהיו דנים עליהם נעשים בפרהסיא, וצ"ע].

מיהו כיון שהדבר תלוי במחלוקת הנ"ל אם גבייה עבורו בכלל פדיון שבויים או לא, נכון לספק לו עורך דין (מומחה) שבמדינה זו יש זכות משפטית לזה והדבר יקר מאוד. [וברור שאפילו אם זה בכלל פדיון שבויים אין לומר שהוא 'איש צדיק' שהרי מלבד שיש בזה חשש שקר, הרי יש בזה חשש חילול שם שמים (כמו שיתבאר לקמן)].

דין פדיון שבויים במקום שהתירו מסירה

אף שיש איסור חמור במסירה (עי' חו"מ סי' שפ"ח), במקרים אחדים כתבו הפוסקים שיש היתר ואף מצוה למסור, וא"כ באותם מקרים ברור שאין דין פדיון שבויים שהרי רצון חכמינו שיימסרו למשפט. הרמ"א (שם סע' י"ב) כתב "מי שעוסק בזיופים וכדומה ויש לחוש שזייק רבים מתרין בו שלא יעשה ואם אינו משגיח יכולין למסרו לומר שאין אחר מתעסק בו אלא זה לבד". הרי מה שהתיר למסרו היינו שלא יוציאו עלילות על כל הקהל לאמר שגם הם עושים כן. ועל זה כתב בבאר הגולה (שם) "וכבר פשט התיקון והמנהג שמנהיגי הקהלה יצ"ו עומדים על המשמר שלא לעשות שקר ועולה לאומות ומכרזים ונותנים רשות לפרסם ולגלות להם על האנשים אשר לוקחים בהקפה או לויים בהלואה ואין דעתם לשלם והכל מדעת המנהיגים". ובערוך השלחן (שם סע' כ"א) הביא דברי הבאר הגולה והוסיף "ומנהג טוב ויפה הואוגודל קידוש שם שמים יש בזה וראוי לתקן כן בכל מקום ואז יאמרו בגוים ישראל אשר בהם יתפאר אלקי עולם."

הרי חשו חכמינו כ"כ על טובת הקהל שהתירו למסור מי שגורם צערות לציבור שע"י מעשיו הרעים חושדים שאר היהודים. ויעץ בעל ערוך השלחן שכן יתקנו בכל קהל וקהל. ואף שבמדינה זו של חסד אין לחוש לפרעות וכל מיני התקפות אם יש יחידים שעוברים על חוקי השלטון, מ"מ גדול חילול שם שמים כאשר שאר היהודים נוהגים באנשים האלו כאילו הם לא פשעו כלל וראויים לשבחם כאשר ראינו כמה פעמים. ואם אין בידינו לתקן כדברי באר הגולה ועה"ש, כמו כן אין לנו להגדיל חילול שם שמים בעולם. ואף אם עוזרים בלא לשבחם, מ"מ לפעמים גם בזה יש חילול שם שמים כשרואים האומות שבני ישראל עוזרים באופן פומבי כ"כ, ומה"ט ברור שאם יש מקום לעזורם הוא בחשאי בלי שום פרסום.

אך כתב בשו"ת חות יאיר (סי' קל"ט) בענין גנב שנתפס "ואם בשביל שקצתכם מתנצלים שהיה גנב מפורסם ועובר כמה חרמות קדמונים והוה ליה מסכן רבים שרשאים למסרו בידי גוים, אין דבר זה ברור לומר שבזה מסכן רבים, כי אם יתפס הוא רשע בעונו ימות, ואף כי יש חילול השם באשר הגוים מרשיעים על כלל יהדות בשביל כך, אין אלו רק דברי המון עם ולא חכמים שבהם ושלטונים, הלא גם מהם ובהם יראו וימצאו לאלפים. ולא דברו הפוסקים ברשיון למסרו רק בעוסק בזיופים כמו שכתב בהגהת שו"ע (חור"מ) סימן תכ"ה (סע' א')."
הרי לדבריו אין לחוש למה שנקרא 'חילול שם שמים' בפי העם על שכמה יחידים עוברים על חוקי השלטון.

אך במה שכתב "אין אלו רק דברי המון עם ולא חכמים שבהם ושלטונים הלא גם מהם ובהם יראו וימצאו" נ"ל שזה שונה מנ"ד שהרי בזמנינו שרוב היהודים שבעולם אינם שומרי תורה ומצוות וכשיראו אנשים שמראים את עצמם כשומרי תורה ומצוות נתפסים על גזל וכל כיוצא בו יש חילול שם שמים שאומרים הנכרים או יהודים שאינם יודעים את התורה שכל זה נשעה ברשות הרבנים או שכל שומרי תורה הם צבועים ורמאים, בפרט כשאין מרחיקים מאנשים כאלה. וגם צ"ע שבזמנינו מפרסמים כל דבר ודבר תיכף ומיד ע"י העתונים והאינטרנט וכיוצא בו, דשמא גם בעל חות יאיר מודה שצריך לחוש לחילול שם שמים בכה"ג. [נע"ע בסוף דברי המהר"ם לובלין (הנ"ל) ובפתחי תשובה (י"ד סי' רנ"ב ס"ק ד') שדנו בדין אין פודין יתר על דמיהם. וכתב מהר"ם לובלין "אזי גם הוא יהיה בעכרכם שהצר זה יסיתנו להוציא דבות רעות ועלילות שקרים ומי יודע עד היכן יגיעו הדברים ח"ו ע"כ אהו" הלא אנשים חכמים ונבונים אתם תשקלו נא במאזני שכליכם הזך הדרך הטוב והנכון לכם לפי הענין ולפי הזמן והמושל." וכעין זה כתב בפתחי תשובה "שאיין פודין את השבויים יותר מכ"ד אך מפני חילול השם יפזר עליו ממון הרבה." הרי התירו לעבור על תקנת חז"ל שלא לפדות יתר על כדי דמיהן מטעמים הללו, ואולי ה"ה שלא לפדות כלל אף במקום שלא תקנו, וצ"ע.]

לדאבונינו, בדור הזה כבר יצא שם רע על שונאיהם של ישראל שעוסקים בכל מיני הערמה ומעשי הונאה, ואף המוסדות הקדושים משתתפים במזימותיהם, ולא די שהם עושים הרע הזה אלא אף כשהם

נתפסים רואים שכל הקהל מתאחדים לעזורם ולגבות עבורם. ומצינו כמה פעמים שמשבחים הפושעים ויש בזה חילול שם שמים גדול כששומעים הנכרים שמשבחים פושעים בכה"ג. [ונראה שסוברים המשתדלים עבורם שאם לא היו משבחים אותם לא היו נתנים עבורם]. ועוד, נראה שזהו ממש כהא סוגיא דגיטין שפושעים ומפילים את עצמם על הצבור לעזורם אם כל מי שנתפס נעזר ע"י הצבור. ועוד יש דבר רע מאד בזה שאחרים לומדים מהם לעשות כמעשיהם הרעים כשרואים שעדיין מכבדים אותם ומשתדלים עבורם. ומכל הטעמים האלו נראה שאם היה אפשר לעזור ולפדותם בלא לשבחם ובלא לפרסם הדבר בכה"ג אפשר שיש מקום לומר שיהיה הדין שונה לגמרי, אבל אין מקום לנהוג כמו שרגילים לנהוג.

שמירת ילדים מהכאה ומאונס

בספר נשמת אברהם (להרופא אברהם סופר אברהם, חו"מ סי' שפ"ח סע' ט') דן בשמירת ילדים וילדות מסכנה ע"י הורים ומורים ואחרים. וכדרכו, התייעץ עם כמה מחכמי א"י. וז"ל "ילד או תינוק שהובא לבית חולים עם תסמונת של 'הילד המוכה'... על הרופא להודיע לבית המשפט ואז ע"י צו בית המשפט מעבירים את התינוק למשפחה אומנת או למוסד. נראה שאין בזה שאלה של מוסר מכיון שמדובר בסכנת נפשות של ממש ולהורים דין של רודף... והסכים אתי הגר"ש אויערבאך זצ"ל. ואמר לי הרי"ש אלישיב שליט"א שמותר לרופא להודיע לשלטונות אפילו כשקיים ספק (בחוץ לארץ) שהילד יישלח למשפחה או מוסד של עכו"ם. ואם מדובר על מעשה אונס, למשל כשהאב אונס את בתו הקטנה פעמים חוזרת, הרי גם כאן יש לאב דין של רודף... ממשיך הגרא"י וולדינברג זצ"ל וכותב: על המקרים האמורים... אפילו אילו לא היתה ערוה עליו שחייבים על זה כרת, גם כן היה מותר למוסרו, הן כדי להציל אותה מפגיעתו וגם לרבות כדי להציל אותו מרשעתו זה... עכ"ל... ואם מדובר על מעשה אונס בבית ספר של קטנים, כשהמורה מבצע מעשה מגונה בנערים או בנערות הקטנות... נראה שיהיה מותר לרופא שמגלה את הדבר... ואמר לי הגר"ש אלישיב שליט"א שאין הבדל בין נערים ונערות כי מדובר בכל אופן על פגיעה נפשית חמורה וכן סכנה לרבים."

ולפי כל זה ברור שאין כאן ענין של פדיון שבויים שהרי רצון החכמים הוא שייאסרו הרודפים בבית סוהר כדי שלא יזיקו נערים ונערות. ונראה שאף כשעדיין לא עמדו במשפט ולא הורשעו אין לפדותם שהרי כל הטעם שהתירו למסרם משום שהם בכלל רודף, ואפילו במקום חשש רחוק לא הלכו בפיקוח נפש אחר הרוב ואין לו רשות לפדותם שהרי דינם כרודף. [ואינו דומה למש"כ הרמ"א (סי' רנ"א סע' ב')] "אבל עברייך לתיאבון אין איסור בדבר אם רוצים לפדותו אבל אין מחויבים בכך", ששם עוסקים במי שנשבה מאיזה טעם וגם היה עברייך ומה"ט אין חיוב (רק רשות) לפדותו, אבל כאן יש איסור חמור בפדיונו].

ודומה לזה מסופר בספר רשומי אהרן (לרב אהרן פעלדער ח"א אות כ"ז) על רבו המובהק רב משה פיינשטיין זצ"ל, וז"ל "פעם נכנס יהודי שומר תורה ומצוות לתוך בית המדרש לדבר עם מו"ר זצ"ל והתחיל לספר על אודות בנו השוהה בבית האסורים כי נתפס ע"י הממשלה על סחר בסמים, ורצה האב שמו"ר זצ"ל יכתוב מכתב להמליץ עליו לפני השופט שירחם עליו. פנה אליו מו"ר זצ"ל ואמר בתקיפות 'בנך עושה אנשים חולים ומזיק להם, תן לו לשבת בבית האסורים!' ואף שהאב השתדל שוב ושוב מו"ר לא רצה בשום פנים ואופן לחתום על מכתב שכזה, והוסיף שמעשיו הם נגד חוקי המדינה, ואינם הפקר". הרי הגרמ"פ זצ"ל לא חשב כה"ג כמקרה של פדיון שבויים כיון שיש סכנה לאחרים במעשיו, ודינו כמו חובל ומאנס אחרים.

תשובה

בשו"ת הרא"ש (כלל י"ז תשובה א') דן בענין אם להעניש מוסרים דשמא עשו תשובה, כדאיתא בקידודין מט: "על מנת שאני צדיק אפילו הוא רשע גמור מקודשת שמא הרהר תשובה בלבו", וכתב שאין להוכיח מהא דקידושין שהוא משום חומרא דאיסור אשת איש, והביא ראייה שאין חוששין לתשובה מהא דגיטין (מו:), וז"ל "ההוא גברא דזבין נפשיה ללודאי... אמרי ליה רבנן לרבי אמי האי ישראל מוחלף הוא דקא חזו ליה דקא אכיל נבלות... אמר ליה זיל לא שבקי לי דאפרקינך, אלמא לא אמרינן דילמא עבד תשובה." אך זהו דוקא משום

דלא ידעינן שעשה תשובה, אבל אם יודעים שכן עשה תשובה בכה"ג חייבים לפדותו. אך נ"ל שאין להביא ראיה מדברי הרא"ש לנ"ד, ששם לא היה שום ספק במעשה זה (שהיה מוכר עצמו ללודאים והיה מוטל בסכנה), אלא שהיה לו דין רשע מפני שאר מעשיו ולכן אין מצילין אותו, ואם היה עושה תשובה שוב לא היה בכלל הרשעים שאין ניצולים. אבל אין זה לומר שמי שמכר את עצמו לעכו"ם כמה פעמים (וכיוצא בזה) אם אח"כ עשה תשובה על דבר זה (דהיינו על שמכר את עצמו) שיהיו חייבים לפדותו, שהרי כל הטעם שאין פודין אותו לא היה משום רשעתו אלא מפני פשיעתו שהפיל את עצמו על הצבור.

ולענין מי שנכנס לכלל אותם שאמרו חז"ל שאין לפדותם ואחר כך עשה תשובה, לא מצינו מפורש במה הם חוזרים לכלל הנפדים. ולכאורה יש לדמות נדון זה למה שאמרו בסנהדרין (כה:): גבי כל אותם שאבדו חזקת כשרות שלהם. "ואמר רבי נחמיה לא חזרת דברים בלבד אמרו אלא חזרת ממונ", וכמו כן אמרו לכמה עבירות שאין להספיק במה שהוא אומר שלא יעשה עוד, אלא צריך לשוב ולעשות דברים של ממש. וכעין זה כתב הט"ז (יו"ד סי' רנ"א ס"ק א') וז"ל "דאע"פ שרואין ממנו שמתחרט והולך לעשות תשובה דאו ודאי אין איסור להצילו, מ"מ אין חיוב עד שיהיה ידוע לנו שעשה תשובה וקיבל דינו. ואף שאין ראיה לדבר, הדבר מסתבר שהרי מצוי מאד שאסירים בבית סוהר, ישראלים ונכרים, אומרים שכן שבים ולא יחטאו עוד, אבל מעשים בכל יום שכמה מהם חוזרים וגונבים ונמצאים בבית סוהר פעם אחר פעם (ואף שא"א לברר איזה אחוז חוזרים, החוש מעיד שדבר זה מצוי ביותר).

[ויותר מזה, לענין שמירת ילדים שהרבה פעמים הפושעים אומרים שכן עשו תשובה גמורה אבל באמת ברגיל אין התשובה בידם שהרי המחלה מחלה נפשית ועדיין נשאר סכנה גדולה לילדים וכאן שייכים מש"כ הרא"ש (שו"ת כלל י"ז תשובה א') "ומחמרינן להציל נפשות אביונים נקיים מספק".]

מיהו כתב הרמ"א (יו"ד סי' קי"ט סע' י"ח) "והא דצריך לילך למקום שאין מכירין אותו ולעשות תשובה [היינו] שעשה במזיד או מוחזק לכך אבל אם נוכל לומר שבטעות נעשה לו סגי לו בקבלת דברי חבירות ויעשה תשובה לפי ראות עיני הדיין." וא"כ אותם שאינם

מוחזקים בכך (שהיינו שלא עשו אלא פעם א', וכאן מובנו שלא עשהו אלא פעם א' ולא שלא נתפס עליו אלא פעם א') אין צריכים שינוי מעשה כ"כ אם יעשו תשובה בחרטה עמוקה. אך, בכמה מקרים לא מצינו לא תשובה ולא חרטה אלא הם טוענים צדיקותם אף לאחר שהורשעו במשפט, וזה אינו אפילו קרוב לתשובה, ואם היו בכלל אותם שאינם נפדים ברור שעדיין לא יצאו מן הכלל בזה.

סיכום להלכה ולמעשה

א) רציחה

לפי דברי היש"ש (הנ"ל) שכל מי שפשע בדבר הידוע ומפורסם אין פודים אותו, ברור שזה שייך בענין רוצחים, ושמא אף לדברי המאירי (הנ"ל) כמש"כ. ולפי דברי הריטב"א ור"ן (הנ"ל) שיש רשות (מן התורה) לשלטון להמית עוברי חוקיו וממילא אין טעם לפדותו, ה"ה בנ"ד.

ומצינו נדון זה בפירוש בדברי רב שלמה קלוגר שכתב (חכמת שלמה חו"מ סי' תכ"ו) "נשאלתי מרב א' בגיסתו ימ"ש שהמיתה בעלה בסם המות אם ראוויה היא להצילה. והשבתי לו זה היא גמרא מפורשת במס' נדה דף סא. והא אמרו רבנן ההיא לישנא בישא וכו' מיחש הוא דבעי וכו'. והנה רש"י פירש שם ואסור להציל אתכם ע"כ לדעת רש"י ודאי אסור להצילה, אלא אף לפירוש התוס' שם בשם השאילתות י"ל דהם לא אמרו רק בספק אם קטלו אבל אם בודאי קטלו מודים, ועוד אף אם הוי פלוגתא נראה דלא אמרינן בזה ספק נפשות להקל כיון דהרגה נפש...וה' ינחם אותם ויסיר חרפה מעל עמו ישראל ונזכה לראות בנחמות ציון וירושלים אמן." וברור דמיירי גם החכמת שלמה וגם הגמרא (לפי רש"י) בישראל העומד להענש במשפטי הנכרים שאילו היו דנים במי שברח מב"ד של ישראל היה מצוה להשיבו לב"ד למשפט בין אם סבר שהוא היה חייב או זכאי.

ואף שאפשר לומר שמה שלא מצינו שרוב רבותינו דנו בנדון כזה היינו משום דבמקום רציחה לא היה שייך לפדותו מענשו כיון שמגיע לו, שמאיזה טעם ישמעו לנו שלא להרגו כיון שלפי דיניהם וגם לפי דיני התורה רוצחים חייבים מיתה. מיהו צע"ג אם יש נ"מ לנו שהרי

במדינה זו שדנים בצדק ואין ממיתים עד שידונו פעם אחר פעם, מה נאמר על יהודי יחיד שהרג את הנפש אם לא שהיה מקרה יוצא דופן כגון שלא היה בן דעת.

ב) ריגול

פעמים אחדים בשנים אחרונים נתפסו יהודים על ריגול עבור מדינת ישראל. וכדי לדון על מקרה זה צריכים לשים לב שמיום הקמת מדינת ישראל בחסד עליון טוענים אנטישמיים שהיהודים בכל העולם אינם נאמנים לממשלת מדינת מגוריהם אלא לארצינו הקדושה ולממשלתה. ולכאורה כרוך בזה סכנה גדולה לאחינו בארץ ישראל אם השמצה זו יתקבל, בפרט אם יקבל בשלטון ארצות הברית. ונראה שבנדון זה שייכים דברי הרמ"א (חו"מ סי' שפ"ח סע' י"ב) שכתב ששאר היהודים צריכים לרחק את עצמם "לומר שאין אחר מתעסק בו אלא זה לבד". ומה"ט צריכים ליהזר מאד שלא למחות במקרה שנתפס על ריגול, (אם לא שיש לו טענת אמת שהוא זכאי והשלטון העמידהו בדין בטעות). ואף אם מענישים אותו בעונש יותר מדי אין למחות באופן פומבי, שאם יעשו כן יחזקו דברי האנטישמיים בכל העלילות שהוציאו.

ג) גזל

כבר דנו בזה רבנן קמאי ובתראי וברור מדבריהם שרשות ביד השלטון להעניש גזלנים. וכבר כתבנו שנחלקו רבותינו אם פודים כ"ז שלא שינה ושילש, או אף בפעם ראשונה אין פודים שהרי ידוע ומפורסם שכן מענישים. אך, אפילו למאן דאמר שחייבים לפדותו (עד שישלש) מ"מ צריך לעשות כן בחשאי ובלא פירסום. כדי לספק עורך דין מומחה, שאין חילול שם שמים בדבר זה, מותר אפילו בפרסום ואף בזה לא יעשה בשם "הקהילה היהודית" משום חילול ה'.

ד) שאר פשעים כספיים

לפעמים יש משטפים כספיים שאינם ידועים כ"כ ואף אין פרטי המשפט ברורים. נראה שבכה"ג אף המאירי והים של שלמה (הנ"ל) יסכימו שחייב לפדותו עד שישנה וישלש. אך צריכים ליהזר ביותר מחילול שם שמים שלא יאמרו הגוים (אף אותם שאינם אנטישמיים

כ"כ) שכן נוהגים כל היהודים. לכן, אין למחות במה שתפסו לאיזה איש עבור פשע כזה, שהרי מחאה זו מחזק להשמצה שאומרים עלינו שכן נוהגים כל היהודים. וזה דומה למש"כ לענין ריגול, ונראה שצריכים ליוזר כמו כן כאן.

ה) הברחה

ידוע שכל השלטונות מקפידים על הברחה מכמה טעמים, ובכללם לשמור מדברים רעים שאינם רוצים שיובאו למדינתם (כגון סמים וכלי נשק), ואף בדברים שאין בהם נזק לרבים כאלו, מ"מ כשיובאו ממדינה אחרת גובים כמה מכסים. וכן יש כמה מודעות בכל נמל תעופה עד שא"א שלא יבין שהוא דבר חמור שמענישים עליה. וא"כ נראה שברור עונש הברחה כמו עונש גזל ודינם שווה.

והמעשים שאירעו כמה פעמים בשנים אחרונים שכמה אנשים רעים פיתו צעירים תמים להביא סמים למדינה אחרת באמרם שאינם מביאים סמים אלא אבנים יקרים וכיוצא בזה (שגם בלתי חוקי להביאם למדינה אחרת בלי לשלם מכס), אינו מובן כלל היאך יעשו הצעירים הנ"ל דבר כזה בלי לשים לב לדברים הנראים ברורים כשמש. ואף שקשה להאמין, אפשר שגם אלו לא הבינו כ"כ שיש עונש חמור אפילו להבריח המכס על אבנים יקרות וכדומה. וא"כ נראה שאף בכה"ג יש מצוה לפדותם, כלומר לספק להם עורך דין מומחה וגם אם אפשר לבקש מאת השופט לרחם עליהם שלא להענישם כ"כ.

[אבל נראה שבכל מה שעוזרים כרוך סכנה גדולה, שיש חשש שאחרים ילמדו ממה שעוזרים להם שמה שעשו אינו כ"כ רע, ועיקר אשם היה במה שנתפסו. וא"כ החיוב מוטל על כל מי שמשתדל עבורם לפרסם שעשו דבר רע מאוד אבל כיון שיש במעשיהם שגנה גדולה עדיין הם ראויים לעזרה.]

ו) הגורם סכנה

כבר כתבנו לענין אותם המכים או מאנסים ילדים וילדות שהם בכלל רודפים, ולא די שאין מצוה לפדותם אלא שבכמה מקרים מותר ומצוה למסרם לשלטונות. וה"ה לסוחרי סמים שיש בהם סכנה גדולה וכבר נפלו כמה מצעירי עמינו על ידם.

בשולי המכתב

אף שאין זה נוגע לעצם חיוב פדיון שבויים, צריכים לדעת שבדרך כלל לא מצינו שהצליחו לפדות מי שנאסר עבור איזו אשמה במדינה זו ע"י הפגנות או כיוצא בו שעושים באופן פומבי. ונראה שזהו מפני שאבן פינה של מדינה זו היא המשפט, וא"כ כיון שכל מה שעושים בבתי משפט הוא לפי חוקי המדינה (אף אם לפעמים מחמירים יותר מדי או טועים), השופטים אינם שומעים למה שאנשים אומרים להם, בפרט אנשים שאינם בעלי דבר. וממילא אף במקום שראוי (או שחייב) להשתדל עבור מי שנאסר, אין במעשים כאלו משום פדיון שבויים שהרי אין בהם שום תועלת לו להוציאו משביו.